

MAKALE

ARTICLE

Başlık/ Title:

Eskiçağda Yahudiye Tarihi Coğrafası / Historical Geography of Judea in the Ancient

DOI: <https://doi.org/10.34230/fad.1008357>

Yazar / Author, ORCID, Google Scholar ID:

Okan AÇIL, 0000-0001-6017-844X , k6COS90AAAAJ

Alıntı | Citation:

Açıl, Okan. "Eskiçağda Yahudiye Tarihi Coğrafası." *Filistin Araştırmaları Dergisi*, no.10 (2021): 22-37.

| Acil, Okan. "Historical Geography of Judea in the Ancient." *Bulletin of Palestine Studies*, no.10 (2021): 22-37.

Makale Türü | Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Gönderilme Tarihi | Submission Date: 11.10.2021

Kabul Tarihi | Acceptance Date: 26.12.2021

Yayın Tarihi / Publication Date: 31.12.2021

DİZİNLER & VERİTABANLARI

INDEXES & DATABASES

INDEX
COPERNICUS



CEEOL



SCIENTIFIC
INDEXING



DRJI



GOOGLE
SCHOLAR



Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives 4.0 International
(CC BY-NC-ND 4.0)



Attribution-NonCommercial 4.0
International (CC BY-NC 4.0)

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ESKİÇAĞDA YAHUDİYE TARİHİ COĞRAFYASI **

Öz: Yahudiye genel manada Yahudilerin yaşadığı bölge veya Yahudi ülkesi anlamlarında kullanılan coğrafi bir terimdir. Terimin kökeni İsrail'in on iki kabilesinden biri olan Yehuda kabilesinin ismine dayanmaktadır. Köken itibarıyla etnik bir kelime olan bahsi geçen terim, yaklaşık M.Ö. 930 yılında I. İsrail Krallığı'nın ikiye bölünmesinin ardından coğrafi ve idari bir anlama karşılık gelen bir kelime haline bürünmüştür. Zira I. İsrail Krallığı'nın ikiye bölünmesiyle bu devletin güney kısmını oluşturan topraklar üzerinde Yehuda Krallığı (Mamleket Yehuda) kurulmuş ve bir kabile ismi olan terim coğrafi ve idari bir kullanımı karşılar hale gelmiştir. Bu isim Grek ve Latin eserlerinde Ioudaia ve Iudaea olarak geçmektedir. Yahudiye teriminin coğrafi ve idari bir anlamı karşılayan bir terime dönüşmesinin ardından eskiçağ tarihi dâhilinde Pers (Ahemeniş), Helen ve Roma idaresi ve tesiri altında dahi coğrafi bir terim olarak kullanılmaya devam edilmiştir. M.S. II. yüzyılda, Roma hâkimiyeti altında siyasi sebeplerle bu terimin resmi kullanımına son verilmiştir. Ancak Yahudiye terimi, XX. yüzyılda modern İsrail Devleti'nin Batı Şeria olarak adlandırılan bölge için Yahudiye ve Samarya Bölgesi ismini kullanmaya başlamasıyla yeniden gündeme gelmiştir. Bu çalışmada, Yahudiye teriminin eskiçağ tarihi içerisinde ortaya çıkışı, kullanımı, terimin kapsadığı coğrafi bölgenin sınırları ve bu sınırların değişimi incelenmiştir. Ayrıca Yahudiye'nin önemli coğrafi ve demografik özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahudiye, Yehuda, Coğrafya, Tarihi, Yahudi.

HISTORICAL GEOGRAPHY OF JUDEA IN THE ANCIENT

Abstract: Judea is a geographical term generally used to mean the Jewish region or the Jewish country. The origin of the term is based on the name of the tribe of Judah, one of the twelve tribes of Israel. The term mentioned, which is an ethnic term in origin, became a geographical and administrative term after the division of the Kingdom of Israel (United Monarchy) in about 930 BC. So that with the division of the Kingdom of Israel into two, the Kingdom of Judah (Mamleket Yehudah) was established on the lands that form the southern part of this state. Thus, the term, which is a tribal name, corresponds to a geographical and administrative usage. This name is mentioned as Ioudaia and Iudaea in Greek and Latin sources. This usage has continued in ancient history after the term Judea has turned into a term that corresponds to a geographical and administrative meaning. Even in the historical process, it continued to be used as a geographical term under the Persian (Achaemenid), Hellenistic and Roman administrations. In the 2nd century AD, under the Roman rule, the official use of this term was discontinued for political reasons. However the term of Judea, in 20th century, came to the fore again when the modern state of Israel started to use the name Judea and Samaria Area for the region called the West Bank. In this

* Ara-ř. Gör., Tarih Bölümü, Fen-Edebiyat Fakültesi, İnönü Üniversitesi, ORCID: 0000-0001-6017-844X Google Scholar ID: k6COS90AAAAJ, okan.acil@inonu.edu.tr

** Bu makale, *Dördüncü Uluslararası İsrail ve Yahudilik Çalışmaları Konferansı*'nda (7-10 Aralık 2020) aynı başlıkla bildiri olarak sunulmuş ve *Bildiri ve Öz Kitabı*'nda özü yayınlanmış çalışmanın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

study, the emergence and use of the term Judea in ancient history, the boundaries of the geographical region covered by the term and the change of these borders are examined. In addition, this article tries to the important geographical and demographic characteristics of Judea, and try to explain the geopolitical advantages offered by the mentioned features of the region.

Keywords: Judea, Judah, Geography, Historical, Jew.

Giriş

Yahudiye genel manada, Yahudilerin yaşadığı bölge veya Yahudi ülkesi anlamlarında kullanılan bir terimdir. Terimin kapsadığı bölge kabaca günümüz İsrail ve Filistin topraklarının tamamı ile Lübnan ve Ürdün topraklarının bir kısmından oluşmaktadır. Ancak tanımın işaret ettiği alanın tarihsel süreç boyunca her daim aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Yahudiye'nin tarih boyunca farklı devletlerin hâkimiyeti altına girmesi ve bölgede hâkimiyet kuran her devletin, hatta bazen aynı devlet içerisinde farklı idarecilerin, çeşitli siyasi ve idari düzenlemelerde bulunması neticesinde bu tanımın kapsadığı coğrafi alan sürekli olarak değişkenlik göstermiştir. Sınırlar hususunda mevcut olduğunu belirttiğimiz durumun bölgenin adı için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Hâkim konumda bulunan devlet veya medeniyetin kullandığı dil doğrultusunda bölgenin adı hâkim grubun kullandığı dile uyarlanmıştır. Belirtilen bu sebeplerle ilgili olarak Yahudiye tabirinin kullanımı ve tabirin ifade ettiği sınırlar üzerinde değişiklikler yaşanmıştır. Bu çalışmayla, tarihsel süreç içerisinde isim ve sınırlar üzerinde meydana gelen değişimler incelenmeye çalışılmıştır.

1. Yahudiye Adı

Yahudiye teriminin kökeni Eski Antlaşma'da İsrail'in on iki kabilesinden biri olan ve Yaa'kov'un (İsrail / Yakub) oğlu Yehuda tarafından kurulan kabileye, dolayısıyla Yaa'kov'un oğlu Yehuda'ya dayandırılmaktadır.¹ Köken itibarıyla bir şahıs ismi olan Yehuda adı, belirtildiği üzere daha sonra bir kabile adına dönüşerek bir grubu temsil eden bir anlam kazanmıştır. M.Ö. 1030 yılında ise Birleşik Krallık veya I. İsrail Krallığı olarak anılan devletin kurulması ve sonrasında bahse konu devletin M.Ö. 931 yılında ikiye ayrılmasıyla Yehuda adı belirli bir bölgeyi veya siyasi yapıyı ifade eden bir

¹ İsrail'in on iki kabilesini oluşturan Yaa'kov'un on iki oğlu için bakınız; Eski Antlaşma, Yaratılış (Bereşit), 46: 8 - 24.

terim haline dönüşmüştür.² Zira I. İsrail Krallığı'nın ikiye ayrılmasıyla bu devletin güney kısmında kurulan yeni ve bağımsız siyasi yapı, ahalsinin Yehuda ve Benyamin kabileleri ile bir kısım Levililerden ibaret olması sebebiyle Yehuda Krallığı (Mamleket Yehuda) adını almıştır.³

Yehuda adının Yehuda Krallığı ile birlikte coğrafi ve siyasi bir anlam kazanmasının ardından bu kullanım, takriben M.Ö. VII. yüzyılın ikinci yarısından⁴ itibaren bölgenin Assur, Babil (Keldani), Pers (Ahameniş), Helen ve Roma hâkimiyetleri altında bulunduğu dönemlerde de sürdürülmüştür. Bilindiğı üzere, Yehuda Krallığı'nın bağımsızlığına M.Ö. 598 ve M.Ö. 586 yıllarında gerçekleşen seferler neticesinde Babil Devleti (Keldani) Kralı II. Nebukadnezar (M.Ö. 605-562) son vermiş ve bölge halkını Babil sürgününe yollamıştır. M.Ö. VI. yüzyılda Babil Devleti tarafından gerçekleştirilen bu sürgünün ardından aynı devletin Yahudiye'de gerçekleştirdiğı idari düzenlemeler neticesinde, bölgede geri kalanlar üzerinde, Babil Devleti'nin Yehud Eyaleti (Yahudiye Eyaleti) Gedaliah idaresinde ve Yerusalayim (Hierusalem / Kudüs) yerine Mitzpah merkezli olarak kurulmuştur.⁵ Böylelikle Yahudiye adı ortaya çıkışının ardından bölgede yabancı bir medeniyetin hâkimiyet kurmuş olmasına rağmen kullanılmaya devam etmiştir ki sonraki süreçte de bu durum devam edecektir. Yahudiye üzerindeki Babil hâkimiyeti, M.Ö. 539 / 538 yılında Pers hâkimi II. Kiros (Büyük Kyros) (M.Ö. 559-530) tarafından nihayete erdirilmiş ve sürgün hayatı yaşamakta olan Yahudiler kendi bölgelerine geri gönderilmiştir.⁶ Bu suretle Pers hâkimiyetine giren bölge, onlar tarafından da Yahudiye ismiyle anılmaya devam etmiş ve bölgeyi tanımlamak için tekrar Yahudiye Eyaleti (Yehud Medinata) tabiri kullanılmıştır.⁷

² Birleşik Krallık veya I. İsrail Krallığı'nın kuruluşu ve ikiye ayrılması hakkında detaylı bilgi için bakınız; Ay Arçın, Şeyma. *İsrail ve Yehuda Krallıkları Tarihi; Atalar Devrinden Asur ve Babil Hâkimiyetine Kadar* (İstanbul: Ay Işığı Kitaplığı, 2016),34 – 48.

³ Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi* (İstanbul: Üniversal Yayıncılık, 2000), 47.

⁴ M.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısında Assurlulara bağıllık yemini eden ve yarı bağımsız bir devlet niteliğinde varlığını sürdüren Yehuda'nın M.Ö. VII. yüzyılda Assurlulardan ne ölçüde bağımsız hareket ettiğı tartışma konusudur. Yüzyıl ilerledikçe Assurluların gücü azalmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Radner, Karen. "Israel, the "House of Omri", *Assyrian Empire Builders* (University College London, 2012); Asher, Adele Hazel Esme. *Judah and her Neighbours in the Seventh Century BC* (Doktora Tezi, University of South Africa, 1996).

⁵ Ben-Sasson, H. H. A. *History of the Jewish People* (Cambridge: Harvard University Press, 1976), 161.

⁶ Susa, Ahmet. *Tarihte Araplar ve Yahudiler; İki İbrahim, İki Musa, İki Tevrat* (çev. A. Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 410, 419.

⁷ Stern, Ephraim. "The Persian Empire and the Political and Social History of Palestine in the Persian Period", *The Cambridge History of Judaism, C. I* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 74.

Bölgedeki Pers hâkimiyeti ise Makedonyalı Büyük İskender'in (III. Aleksandros, M.Ö. 336-323), M.Ö. 331 yılında Gaugamela Savaşı'nda Pers hükümdarı III. Dareios'u (M.Ö. 336-332) mağlup etmesiyle sona ermiştir. Bu hadiseyle birlikte Yahudiye ve bölge ahalisi Helen tesiri altına girmiş olmaktadır. Makedonyalı Büyük İskender'in M.Ö. 13 Haziran 323 tarihinde Babil'de ölümünün ardından egemenliği altında bulunan topraklar üzerinde generalleri (diodokhoi) arasında bir üstünlük mücadelesi yaşanmıştır.⁸ Süregelen mücadele M.Ö. 281 yılında gerçekleşen Korupedyon Savaşı ile sona ermiştir. Artık İskender'in mirası üzerinde Ptolemaios, Seleukos ve Makedonya Krallıkları bulunmaktadır.⁹ Ana mücadele sona ermiş olmasına rağmen özellikle Güney Levant bölgesi, Ptolemaios ve Seleukos devletleri arasında şiddetli çarpışmalara sahne olmaya devam etmiştir.¹⁰ Bu tartışmalı bölgede yer alan Yahudiye, M.Ö. 281 tarihi itibarıyla Ptolemaios Devleti'nin hâkimiyet sahası içerisinde kalmıştır.¹¹ Ancak daha sonra devam ettiğini belirttiğimiz mücadeleler dâhilinde, M.Ö. 202 -198 yılları arasında gerçekleşen V. Suriye Savaşı ile III. Antiokhos Megas'ın (M.Ö. 222-187) Güney Suriye, Fenike ve Yahudiye bölgelerinden oluşan Batı Sami dili konuşan toplumların ağırlıklı yaşadığı toprakları elde etmesiyle bölge Seleukos Devleti'ne tabi hale gelmiştir.¹² Bu değişimin ardından da bölgeyi tanımlamak için Yahudiye adı kullanılmaya devam edilmiştir. Ancak bu defa Yahudiye (Ioudaia) müstakil bir idari birim değil, Seleukos Devleti'nin Suriye ve Fenike Satraplığına (Koile Syria ve Phoinike) dâhil olan bir bölgedir.¹³ Yahudiye üzerindeki Seleukos hâkimiyeti, Yahudi bir hanedanlık olan Haşmonayim (Asamoniaoi) ailesinin bölgede bağımsız bir idare kurmasıyla sona ermiştir.¹⁴ Haşmonayim idaresi de M.Ö. 63 yılında Romalı Gnaeus Pompeius'un bölgede Roma hâkimiyetini tesis etmesi ve burayı Roma'nın Suriye Eyaleti'ne (Provincia Syria) bağlamasıyla son bulmuştur.¹⁵

Yahudiye üzerinde Roma hâkimiyetinin tesis edilmesinin ardından M.Ö. 37 senesinde bölge yönetimi, Roma'ya bağlı vassal bir idareci statüsüyle I. Herodes'e (M.Ö. 72-4) emanet edilmiştir. Onun M.Ö. 4 yılında gerçekleşen

⁸ Tekin, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 1998), 138-141.

⁹ Mansel, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004), 468 - 470.

¹⁰ Martin, Thomas R. *Eski Yunan Tarih Öncesinden Antik Çağa* (çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012), 337.

¹¹ Besalel, 55.

¹² White, Susan S. Amelie Kuhrt. *From Samarkand to Sardis A New Approach to the Seleucid Empire* (Great Britain: University of California Press, 1993), 188.

¹³ Bevan, Edwyn R. *The House of Seleucus c.2* (London: Edward Arnold, 1902), 163.

¹⁴ Adam, Baki. "Yahudilik", *Dinler Tarihi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 75.

¹⁵ Cass. Dio XXXVII,15,2 - 16,4.

ölümünün ardından bir süreliğine oğulları bölgeyi yönetmeye devam ettiyse de M.S. 6 senesinde Roma İmparatoru Augustus (M.Ö. 27 – M.S. 14) gerçekleştirdiği bir düzenlemeyle bölgeyi Yahudiye Eyaleti'ne (Provincia Iudaea) çevirmiştir.¹⁶ Böylece Yahudiye adı, tekrar idari ve coğrafi bir anlama karşılık gelecek şekilde kullanılmaya başlamıştır. Roma idaresi altında bir süre devam eden bu isimlendirme, M.S. 132 - 135 yılları arasında bölgede Yahudiler adına isyan faaliyetlerinde bulunan Simon Bar Kohba'nın başlattığı hareketin, Roma İmparatoru Hadrianus (M.S. 117 - 138) tarafından bastırılmasıyla sona ermiştir.¹⁷ Hadrianus, isyanı bastırmasının ardından bölge ile Yahudilerin bağlantısını koparmak ve anılarını silmek amacıyla Yeruşalayim adını Aelia Capitolina¹⁸, Yahudiye adını ise Filistin Suriyesi (Syria Palaestina) olarak düzenlemiştir.¹⁹ Hadrianus'un bu faaliyetlerinin ardından, M.S. III. yüzyılda Roma İmparatoru Diocletianus'un (M.S. 284 - 305) bölge düzenlemeleri sırasında Yahudiye (Iudaea) adının, Palaestina Prima içerisinde yer alan bir bölge olarak kullanıldığı görülmektedir.²⁰ Eskiçağ sınırları dâhilinde kullanımı genel manada bu şekilde olan Yahudiye adının coğrafi ve idari bir manayı karşılayacak şekilde kullanımı yakın dönemde yeniden gündeme gelmiştir. Zira Modern İsrail Devleti XX. yüzyılda, Doğu Kudüs hariç olacak şekilde Batı Şeria'yı tanımlamak için resmi olarak Yahudiye ve Samarya Bölgesi (Ezor Yehuda ve Şomron) tabirini kullanmaya başlamıştır. Görüldüğu üzere tarihsel süreçte bölge Yahudiye anlamına gelecek şekilde, M.Ö. X. yüzyıldan itibaren Yehuda, Yehud, Ioudaia ve Iudaea isimleriyle anılmıştır.

2. Sınırlar

Bir şahıs isminden bir grubu tanımlamaya sonrasında ise coğrafi ve siyasi bir bölgeyi ifade eden bir anlama kavuşan Yahudiye adının işaret ettiği bölge de aynı adlandırılması gibi tarih boyunca her dönemde aynı olmamıştır. Tarihi süreç içerisinde bu adın kapsadığı alan işgal, fetih ve yeni devletlerin

¹⁶ Strab. XVI,2,46; Cass. Dio LV,27,6; Eus. *Ekk. His.* I,9,1.

¹⁷ Cass. Dio LXIX,13,1-14,1; Eus. *Ekk. His.* IV,5,2-3.

¹⁸ İsyanın bastırılmasının ardından Yeruşalayim'in yerine pagan bir Roma kenti kurma arzusunda olan İmparator Publius Aelius Hadrianus yeni kurulan kente kendisine atfen *Aelia* ve kent ile yeni kurulan tapınağın Jüpiter Capitolinus'a adanmasına atfen *Capitolina* adını vermiştir. *Aelia Capitolina* adı M.S. 640'tan sonra İslam hakimiyeti altında dahi yer yer *Iliya* olarak kullanılmıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Magness, Jodi. *The Archaeology of the Holy Land From the Destruction of Solomon's Temple to the Muslim Conquest* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 271.

¹⁹ Oros. VII,13,5; Ben-Sasson, 334.

²⁰ Ben – Sasson, 351.

kurulması gibi siyasi hareketlerle bazen genişlemek bazen de daralmak suretiyle daimi bir değişim içerisinde olmuştur.

I. İsrail Krallığı'nın yıkılışından sonra kurulmuş olduğundan bahsettiğimiz Yehuda Krallığı'nın sınırları, doğuda Ölü Deniz (Asphaltites), güneyde Necef Çölü, kuzeyde ikiye bölünmenin ardından kurulan diğer devlet olan İsrail Krallığı (Mamleket Yisrael) ve batıda Filistin'den (Palaestina) oluşmaktaydı.²¹ Dolayısıyla Yahudiye tabiri, ortaya çıktığı M.Ö. X. yüzyılda Ölü Deniz, Filistin kıyı şeridi, İsrail Krallığı ve Necef Çölü ile çevrili bölgeyi ifade eden bir terimdir. Bu kullanım Yehuda Krallığı'nın siyasi yaşamının sona erdiği M.Ö. VI. yüzyıla kadar devam etmiştir.

M.Ö. VI. yüzyılda Yahudiye'de Babil Devleti tarafından yaşatılan sürgünün ardından bölgede gerçekleştirilen idari düzenlemeler neticesinde kurulan Yehud Eyaleti'nin sınırları ise doğuda Mitzpah ve Eriha (Hiericus), batıda Yerusalayim ve Bet Zur (Bet Sur), kuzeyde Bethel ve güneyde ise En Gedi ile çevrili olan bölgeden ibarettir.²² Bölgenin merkezi ise Mitzpah'tır. M.Ö. VI. yüzyılın ortalarından itibaren Yahudiye'de tesis edilen Pers hâkimiyeti sırasında da Babillilerin bölgede gerçekleştirdiği idari taksimat benimsenerek sürdürülmüştür. Bu dönemde Yehud Medinata, kabaca Babil dönemindeki sınırlara sahip olmakla birlikte Perslerin Eber-Nari Satraplığı'nın sınırları dâhilinde yer alan bir bölge olmuştur.²³ Yahudiye, M.Ö. VI.- III. yüzyıllar aralığında genel itibariyle belirtilen sınırları işaret eden bir bölgeden ibarettir.

Helen etki sahası içerisine dâhil olunmasının ardından M.Ö. 198 yılında tesis edilen Seleukos hâkimiyetinde de Yahudiye (Ioudaia) olarak adlandırılan bölgenin sınırları M.Ö. II. yüzyılın başlangıcı itibariyle doğuda Şeria (Iordanes) Nehri, batıda Akdeniz kıyı ovalık bölgesi, kuzeyde Modi'in kasabası ve güneyde Bet Zur (Bet Sur) ile çevrili bölgeden oluşmaktaydı. Bahse konu sınırlara göre Yahudiye bu dönemde dört yönden Helen kentleri ile çevrili vaziyetteydi.²⁴ Seleukos hâkimiyeti altında bulun Yahudiye'de gerçekleşen sınır hareketlerini izlemek Makkabiler (Makkabaioi) veya Haşmonayim ailesi olarak anılan hanedanlık üyelerinin faaliyetleri sayesinde daha mümkün hale gelmektedir. Bahsi geçen ailenin bir üyesi olan Yahuda Makabe'nin (Ioudas Makkabaios) öldüğü M.Ö. 161 / 160 yılı itibariyle Yahudiye olarak adlandırılan bölge doğudan Moab, batıdan Filistin,

²¹ Ay Arçın, 71.

²² Miller, J. M. vd. *A History of Ancient Israel and Judah* (London: Westminster John Knox Press, 1986), 425.

²³ Dandamayev, M. "The Diaspora; Babylonia in the Persian Age", *The Cambridge History of Judaism I* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008), 328.

²⁴ Schafer, Peter. *The History of the Jews in the Greco-Roman World* (London: Routledge, 2003), 28.

kuzeyden Samarya (Samaria) ve gúneyden Edom (Idumaea) ile çevrili olan alanı ifade etmektedir.²⁵ Aynı aileye mensup I. Yohanan Hirkanus'un (I. Ioannes Hyrkanos) idareyi ele aldığı M.Ö. 135 yılı itibariyle ise Yahudiye sınırları doğuda Eriha'ya, batıda Yafa (Ioppe) aracılığı ile Akdeniz'e, kuzeyde Gofna ve Timnah'a ve gúneyde ise gene Edom'a uzanan bölgeye işaret etmektedir.²⁶ M.Ö. 104 yılında I. Yohanan Hirkanus'un hayatını kaybettiği sırada ise Yahudiye, doğuda şeria Nehri'nin doğusunun (Trans Iordanes) bir kısmını, batıda Akdeniz kıyı şeridinin en önemli şehirlerini, kuzeyde Samarya'yı, ve gúneyde ise Edom'u kapsayan bir coğrafi genişliğe sahiptir.²⁷

M.Ö. I. yüzyıl ve sonrasında yaşamış yazarların eserleri üzerinden bu tarih sonrasında Yahudiye tabirinin ifade ettiği coğrafyaya hakkında malumat sahibi olunabilmektedir. Yahudiye'yi anan yazarlar arasında coğrafyacı ve tarihçi Strabon'un (M.Ö. 64-M.S. 19) bölgeyi Suriye'nin bir parçası olarak zikrettiği görúlmektedir. Ayrıca Akdeniz kıyısında yer alan Fenike'nin (Phoinike) iç kesiminde kaldığını belirtmektedir. Ona göre, Fenike boyunca Gazze (Gaza) ile Dođu Lübnan Sıradağları (Antilibanos) arası ve ayrıca Arabia'ya kadar tüm iç bölge Yahudiye'dir.²⁸ Bir diğer coğrafyacı Pomponius Mela (ö. M.S. 45) da Yahudiye'yi Suriye'nin bölgelerinden biri olarak tanımlamaktadır.²⁹ Tarihçi Yaşlı Plinius (M.S. 23-79) Yahudiye tabirini, Arabia'ya bitişik olan bölgenin eski adı olarak kullanmaktadır. Ayrıca Edom ve Samarya'nın ötesinde oldukça geniş bir şekilde Yahudiye'nin uzandığını söylemektedir. Ona göre Yahudiye'nin Suriye ile birleşen kısmı Celile (Galilaea) dır. Celile'nin ardından Peraea bölgesi gelmektedir. Yahudiye'nin geri kalan kısmının on yerel yönetim alanına ayrıldığını ve bunların Eriha, Emmaus, Lod (Lydda), Yafa, Akrabettene (Akrabim), Gofna, Thamna (Timnath-serah), Beth-Lebaoth, tepelik alan ve Yeruşalayim'i içeren bölgeden ibaret olduğunu söylemektedir.³⁰ Yahudi tarihçi Iosephos (M.S. 37-100), Yahudiye'nin kuzey sınırının Samarya bölgesi civarında yer alan Anuathou kasabası olduğunu söylemektedir. Güney sınırının ise kabaca Arabia ile çevrili olduğunu belirtmektedir. Yeruşalayim kentinin Yahudiye'nin tam ortasında yer aldığını ve Yahudiye'nin başlıca bölgelerinin Yeruşalayim, Gofna, Akrabettene, Thamna, Lod, Emmaus, Pella, Edom, En Gedi,

²⁵ Conder, C. R. *Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence* (London: Marcus Rard, 1879), 108 – 109.

²⁶ Eshel, Hanan. *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State* (Michigan: Eerdmans Publishing, 2008), 63.

²⁷ Schafer 2005: 69

²⁸ Strab. XVI,2,2; XVI,2,21.

²⁹ Mela I,62.

³⁰ Plin. Nat. V,13-15.

Herodium, Eriha, Yafa, Yavne (Iamneia), Gamala, Golan (Gaulonitis), Batanea ve Lajat (Trachonitis) olduğunu söylemektedir.³¹ Romalı tarihçi Tacitus'a (M.S. 55-117) göre Yahudiye'nin doğusunda Arabia, batısında Fenike ve Akdeniz, kuzeyinde Suriye ve güneyinde ise Mısır bulunmaktadır.³² Bir diğer tarihçi Cassius Dio'nun (M.S. 150-223) Yahudiye'yi, Fenike'den Mısır'a kadar olan kısımda tüm iç deniz boyunca uzanan bölge olarak tanımladığı görülmektedir.³³

Kaynaklarda Yahudiye'nin sınırları ile ilgili mevcut bilgiler belirtildiği gibi olmakla beraber bu dönem için dikkat çekilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Yahudiye'ye karşılık gelen Iudaea tabiri özellikle M.Ö. I. yüzyıldan sonra Roma hâkimiyeti altında iki farklı kullanıma sahip olmuştur. Kullanımlardan ilkinde göre Yahudiye (Iudaea), geniş anlamda kastedilen bölgenin merkezinde, Samarya, Edom, Filistin ve Nabataea bölgelerinin tam ortasında, yer alan çekirdek bir bölgedir. Merkezi Yeruslayim olmakla beraber tek kesin sınırı Şeria Nehri'dir. Diğer yönlerden ise sınırları sürekli değişiklikler göstermektedir.³⁴ Bahse konu dönemde Yahudiye tabirine yüklenen ikinci anlam özellikle M.S. I. yüzyılda bölgede Roma'nın Yahudiye Eyaleti'nin kurulmasından sonra ortaya çıkmıştır. Bu tarih itibariyle Yahudiye terimi hem idari bir karşılık bulmuş hem de temsil ettiği sınırlar genişlemiştir. Zira Yahudiye artık Roma Devleti'nin bir eyaleti haline gelmiştir ve bölgenin sınırları doğuda Şeria Nehri, batıda Akdeniz, kuzeyde günümüz İsrail-Lübnan sınırını oluşturan dağlık alan ve güneyde Sina Çölü'nü kapsayan alandır. Bu sınırlarda bazen Şeria Nehri'nin doğusuna genişlemek suretiyle değişimler yaşamıştır. İkinci ve genel tanımla kullanıldığında Yahudiye'nin merkezi Yeruslayim değil, eyalet merkezi konumunda bulunan modern Kayserya yakınlarındaki Caesarea Maritima kentidir. Buna göre, Roma eyaleti olarak Yahudiye denildiğinde, çekirdek Yahudiye bölgesinin yanı sıra, Samarya, Edom, Celile ve kısmen Iturea, Peraea ve Decapolis gibi bölgelerin de dâhil olduğu bir alana işaret edilmektedir.³⁵ Sonraki süreçte yaşanan gelişmeler dâhilinde, daha önce bahsedildiği üzere, M.S. 135 yılı itibariyle bölge artık Filistin Suriyesi olarak anılır hale gelmiştir. Ancak Yahudiye adı M.S. III. yüzyılda, İmparator Diocletianus'un bölge üzerinde gerçekleştirdiği idari bir düzenlemeyle tekrar karşımıza çıkmaktadır. O, bölgeyi Palaestina Prima, Palaestina Secunda ve

³¹ Ios. *Bel. Iud.* III,3,5.

³² Tac. *His.* V,6.

³³ Cass. Dio XXXVII,16,5.

³⁴ Ceren, Yunus Emre. *Provincia Iudaea'da Yahudi İsyancıları* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi, 2019), 15-19.

³⁵ Ceren, 7-9.

Palaestina Tertia³⁶ olmak üzere üç idari kısma ayırmıştır. Bu idari taksimata göre Yahudiye, Samarya, Edom, Peraea ve kıyı bölgeler Palaestina Prima'nın sınırları içerisine dahil olmaktadır.³⁷ Samarya, Edom, Peraea gibi bölgelerin Yahudiye'nin yanında ayrıyeten zikredilmesi taksimat yapıldığı sırada kullanılan Iudaea tabiriyle Yahudiye çekirdek bölgesinin kastedildiğini göstermektedir. Dolayısıyla M.S. III. yüzyılda Yahudiye kelimesinin ifade ettiği sınırların sadece Yahudiye çekirdek bölgesinden ibaret olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

3. Önemli Coğrafi Noktalar

Yahudiye göl, akarsu, dağ ve ova gibi yüzey şekilleri bakımından zengin bir bölgedir. Elbette çalışmamız sınırları dâhilinde bölgede bulunan yüzey şekillerinin tamamından bahsetmek mümkün olmayacaktır. Bu sebeple kaynaklarda farklı özellikleri veya önemleri sebebiyle hassaten vurgulanan coğrafi oluşumlardan bahsedilecektir.

Yahudiye'de kaynakların farklı özellikleri sebebiyle sıkça bahsettiği bir göl bulunmaktadır. Ölü Deniz (Asphaltites) adlı bu göl kaynakların bildirdiğine göre belirli dönemlerde balık halde zift üretmektedir. Gölün bir diğer özelliği ise yüzeyindeki hiçbir şeyin batmıyor oluşudur.³⁸ Hatta Roma İmparatoru Vespasianus'un (M.S. 69-79) gölün bu özelliğini öğrendiği ve bunu tecrübe etmek amacıyla elleri arkadan bağlı, yüzme bilmeyen kişileri göle fırlattırdığı ancak bu kişilerin hepsinin gölün yüzeyine çıktığını belirtilen rivayet mahiyetinde bilgiler de mevcuttur. Çeşitli kaynaklarda gölün batırmazlık özelliğine vurgu yapılıyor olmakla beraber bir kısım bilgiler gölde canlı hiçbir şeyin batmadığını ancak ölü olanların dibe çöktüğü bilgisini eklemektedir. Ayrıca gölün sularının tuzlu olduğu ve canlı yaşamına uygun olmadığı da belirtilen bilgiler arasındadır.³⁹ Romalı mimar ve mühendis olan Vitruvius (M.Ö. I. yy.) mimarlık üzerine kaleme aldığı eserinde, Ölü Deniz'in canlı yaşamı barındırmaması ve zift üretmesini bölgede çok sayıda asfalt madeni olmasına bağlamaktadır. Ona göre su, topraktan akarak geçerken asfaltı ayırmakta ve göle sürüklemektedir. Bu sayede gölde yoğun miktarda asfalt oluşmaktadır.⁴⁰ Bölgede Ölü Deniz'den başka Taberiye (Tiberias) gibi

³⁶ Buradaki isimlendirme sayısal bir tasnif olup sırasıyla birinci, ikinci ve üçüncü Filistin anlamlarına gelmektedir.

³⁷ Ben-Sasson, 351.

³⁸ Gölün özellikle batırmazlık özelliği çok sayıda yazarın dikkatini çekmiştir. Bu konuda bilgi verdiği tespit edilebilen yazarlar ve eserleri için bakınız; Diod. II,48,7; Strab. XVI,2,42; Plin. Nat. II,106; V,15; Ios. Bel. Iud. IV,8,4; Tac. His. V,6; Sen. Apocol. Nat. III,25,5; Solin. I,56.

³⁹ Ios. Bel. Iud. IV,8,2-4; Paus. V,7,5.

⁴⁰ Vitr. VIII,3,9.

kaynaklarda belirtilen başka göller de mevcuttur. Taberiye'nin sularının sağlığa iyi geldiği, tatlı olduğu ve ayrıca balık bakımından zengin olduğu yönünde bilgiler mevcuttur.⁴¹ Ayrıca bölgenin en önemli nehirlerinden biri olan Şeria (Iordanes) Nehri'nin önce Taberiye Gölü'ne aktığı ardından Ölü Deniz adlı göle girerek sona erdiği de belirtilmektedir.⁴²

Bölgenin başlıca gölleri bu şekilde olmakla beraber akarsuları hakkında da bazı bilgiler mevcuttur. Öncelikle belirtilmesi gereken genel bir bilgiye göre bölge akarsuları, bahse konu dönemde, yolculuk etmeye uygun değildir.⁴³ Yahudiye'nin kaynaklarda adı sıkça geçen en önemli akarsuyu Şeria Nehri'dir. Bu nehir, Peraea bölgesi ile Yahudiye'nin diğer bölgelerinin arasından akmaktadır.⁴⁴ Genel bilgilere göre kaynağını Panium'dan (Banyas) alan nehrin suları tatlıdır. Bu sayede kıyılarında yaşayan insanlar nehirden istifade edebilmektedir. Şeria Nehri, dolaşımını tamamlamasının ardından Ölü Deniz'e dökülmektedir.⁴⁵ Iosephos, Şeria Nehri hakkında sunulan bilgilerin geneline itiraz etmemektedir ancak nehrin kaynağı meselesi hususunda ayrı bir açıklamada bulunmaktadır. Ona göre Şeria Nehri'nin esas kaynağı Phiala'dır ve buradan Panium'a akmaktadır.⁴⁶ Ölü Deniz'in ebatları hakkında da bazı bilgilere erişmek mümkündür. Plinius gölün uzunluğunun yüz mil, en geniş noktasının yetmiş beş mil ve en dar noktasında altı mil genişliğinde olduğunu belirtmektedir.⁴⁷ Yahudiye'de var olan ve sıra dışı özellikleri dikkat çeken bir diğer akarsu daha mevcuttur. Bu nehir her şabatta⁴⁸ kurumakta ve sonrasında akışına devam etmektedir.⁴⁹ Iosephos bu akarsuyun Arcea ve Raphanaea şehirlerinden akıp gittiğini ve hatta Romalı Titus'un (M.S. 39-81) da bölgeden geçtiği sırada nehrin bu özelliğine şahit olduğunu yazmaktadır.⁵⁰

⁴¹ Strab. XVI,2,45; Ios. Bel. Iud. III,10,7; IV,8,2; Solin. XXXV,3.

⁴² Paus. V,7,4.

⁴³ Amm. XIV,12.

⁴⁴ Plin. Nat. V,15.

⁴⁵ Plin. Nat. V,15; Tac. His.V,6; Solin. XXXV,1.

⁴⁶ Ios. Bel. Iud. III,10,7.

⁴⁷ Plin. Nat. V,15.

⁴⁸ Şabat Yahudi inancında haftalık kutsal dinlenme ve ibadet günüdür. Bu günün kaynağı Tanrı'nın dünyayı yaratışına dayanmaktadır. Yahudi inancına göre Tanrı dünyayı altı günde yaratmış ve yedinci günde dinlenmiştir. Şabatı kutsamak ve gerekliliklerini yerine getirmek On Emir'den biridir. Kuran-ı Kerim'de bu günden *sept* adıyla bahsedilmektedir. Şabat vakti, Cuma günü ikindiden sonra başlamakta ve cumartesi akşamına kadar devam etmektedir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.; Adam, 103.

⁴⁹ Plin. Nat. XXXI,18.

⁵⁰ Ios. Bel. Iud. VII,5,1.

Yahudiye gölleri ve akarsuları dışında, sahip olduğu sıcak ve soğuk su kaynaklarıyla da kaynaklarda anılmıştır. Mevcut bilgilere göre bölgede tıbbi kullanıma uygun olan çok sayıda doğal sıcak su kaynağı bulunmaktadır.⁵¹ Bunların en meşhuru, suları içilebilecek kadar tatlı olan ve tıbbi değeri özellikle vurgulanan Kallirroe (Callirrhoe) adlı bölgede yer alan su kaynaklarıdır.⁵² Tıbbi yönüne özellikle dikkat çekilen bu kaynaktan I. Herodes'in ömrünün son dönemlerinde yakalandığı hastalığa şıfa bulabilmek amacıyla istifade ettiği bilinmektedir.⁵³ Kallirroe dışında, Emmaus ve Eriha bölgelerinde de su kaynaklarının bulunduğu yazarlar tarafından nakledilen bilgiler arasındadır.⁵⁴ Ayrıca Yeruşalayim de çevre yakın bölgesinin tamamen susuz bir arazi olmasına rağmen bol su kaynaklı, kayalık ve müstahkem bir mevki olarak tasvir edilmektedir.⁵⁵ Bahsedilenlere ek ve farklı özelliklere sahip bir su kaynağı da Yafa kentinde yer almaktadır. Pausanias'a (M.S. II. yy.) göre, bu kaynak denize oldukça yakın bir noktadadır ve buradan çıkan su kan kadar kırmızı renktedir.⁵⁶ Ancak bu su veya kaynak hakkında rivayetler dışında başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Yahudiye'de zikredilenler dışında belli dağ oluşumları da bulunmaktadır. Bu noktada belirtmek gerekir ki, Yahudi inancında dağlar coğrafi bir oluşum olmasının yanı sıra bir takım kutsal kabul edilen özelliklere de sahiptir. Sina Çölü'nün güney yönünde bulunan Sina Dağı (Har Sinay veya Horeb), Hermon, Tabor, Karmelos, Masada ve Mitsba Dağları dinen özel bir konuma sahiptir. Ayrıca Bet ha-Mikdaş'ın üzerine kurulu olduğuna inanılan Tapınak Tepesi (Moriah) ve burayı da kapsayan Siyon (Zion) Dağı bahsi geöen kutsal dağların en önemlilerindedir. Siyon Dağı, Eski Antlaşma'da Yahudi Tanrısı tarafından *benim dağım* olarak anılmaktadır ve aynı tanrının bu dağa inip dolaştığına inanılmaktadır. Eski Antlaşma'da yer alan anlatılarda bahsi geöen bu dağlar biröok kısımda kutsal olduklarını vurgulayan yönleri ile anılmaktadır.⁵⁷

Yahudiye'de yer alan dağlar için antik eserlerin sunduğu bilgiler elbette Eski Antlaşma'da belirtilenlere göre farklılıklar barındırmaktadır. Kaynaklara göre bölgenin en büyük dağı Lebanon Dağı'dır. Bölgenin aşırı sıcaklığına

⁵¹ Amm. XIV,12.

⁵² Plin. *Nat.* V,15; Solin. XXXV,4; Eus. *Ekk. His.* I,8,10.

⁵³ Ios. *Bel. Iud.* I,33,5.

⁵⁴ Diod. II,48; Strab. XVI,2,41; Plin. *Nat.* V,15; Ios. *Ant. Iud.* XVIII,2,3; Tac. *His.* V,6.

⁵⁵ Strab. XVI,2,40.

⁵⁶ Paus. IV,35,9.

⁵⁷ Eski Antlaşma, *Mezmurlar*, 2: 6; 3: 4; 15: 1; 48: 1-2; Daniel, 9: 16 vd. Bahsi geöen dağların kutsal kitaplardaki anlatılarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz., Tanyu, Hikmet. *Dinler Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973), 9-13.

rağmen bu dağın zirvesi karla kaplı ve ağaçlık olarak tanımlanmaktadır.⁵⁸ Eski Antlaşma'da, Yahudiye'de yer alan ve bazı yönleriyle kutsallık atfedilen Karmelos ve Tabor Dağları antik eserlerde de anılmaktadır.⁵⁹ Hatta Iosephos'un aktardığına göre Romalılar ile Yahudilerin savaşı devam etmekteyken (M.S. 66-73) Tabor Dağı'nın eteklerinde gerçekleşen bir mücadelede çok sayıda Yahudi hayatını kaybetmiştir.⁶⁰ Zikredilenler dışında kaynaklar Peraea'nın da dağlık ve engebeli bir bölge olduğunu belirtmektedir. Ancak burada yer alan dağların özel isimleri sunulmamaktadır.⁶¹ Bölgenin şüphesiz en önemli dağı Eski Antlaşma'da da adının geçtiğinden bahsettiğimiz Siyon Dağı'dır. Bet ha-Mikdaş ve Tapınak Tepesi'nin yanında Yeruşalayim Kenti'nin de buraya inşa edildiği düşünülmektedir. Bet ha-Mikdaş'ın kalıntılarını da barındıran Tapınak Tepesi konum olarak, Siyon Dağı'nın yukarı tepesi olarak konumlandırılmaktadır. Siyon, dikkat çekici şekilde, sahip olduğu tüm bu öneme rağmen antik kaynaklarda doğrudan ismiyle anılmamaktadır. Ceren bu hususta, Siyon Dağı'nın üç kısmından biri olan Batı Tepesi tabirinin Yeruşalayim Kenti'ni ifade etmek için kullanıldığını ve Siyon Dağı olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Ayrıca, bölge ve Yahudilerle ilgili en önemli kaynaklardan biri konumunda bulunan Iosephos'un eserlerinde Siyon Dağı adını kullanmadığını ancak, 1895 yılında William Whiston tarafından yayımlanan Iosephos tercümesinde ilgili kısımlarda geçen kale ve hisar sözcüklerinin Siyon Dağı'nı betimlediği yönünde bir not düştüğünü eklemektedir.⁶²

4. Bitkisel ve Ticari Ürünler

Yahudiye'nin tarımsal ürünler ve ürün çeşitliliği bakımından oldukça zengin bir bölge olduğu görülmektedir. Zira bölgenin temel ürünlerin yanı sıra, zeytin ağaçları, tahıl ürünleri, bakliyat, asma ve bal yönünden oldukça zengin olduğu ve sayısız meyve ve hurma ağaçlarını barındırdığı belirtilmektedir.⁶³

Bölgede yetişen tarımsal ürünlerden bahsetmeden önce belirtmek gerekir ki Yahudiye, az yağış almasına rağmen bereketli topraklara sahip bir bölge olarak tanımlanmaktadır.⁶⁴ Kaynaklara göre bölgenin iklimi ve su

⁵⁸ Tac. His. V,6.

⁵⁹ Oros. VII,9,2; Ios. Bel. Iud. I,8,7.

⁶⁰ Ios. Bel. Iud. I,8,7.

⁶¹ Plin. Nat. V,15; XXXV,51.

⁶² Ceren, 23.

⁶³ Aristeas'ın Mektubu, 112.

⁶⁴ Tac. His. V,6; Amm. XIV,11.

kaynakları itibariyle tarıma en uygun arazisi Eriha'dır. Burada bol miktarda palmiye ağacı ile çok sayıda su kaynağı bulunmaktadır.⁶⁵ Benzer şekilde palmiye ağaçlarının yoğunluğu ile ilgili bilgi sahibi olduğumuz diğer bir noktada En Gedi kentidir.⁶⁶ Bölgede bolca yetişen ve önemli ticari getiriye sahip olan başlıca ürün hurmadır.⁶⁷ Yahudiye'nin özellikle verimli Eriha bölgesinde yetişen hurmalar sulu ve tatlı olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸

Bölgenin ticari değere sahip bir diğer ürünü kına bitkisidir. Kaynaklara göre bu bitkinin yetiştiği en iyi ikinci yer Yahudiye'de bulunan Aşkelon (Askalon) kentidir. Bitki, zeytinyağında kaynatıldıktan sonra ezilerek satışa hazır hale getirilmektedir ve bu işlenmiş hal belli bir maddi getiriye sahiptir.⁶⁹ Kına bitkisinin yoğun şekilde yetiştiği Aşkelon kentinde bulunan bir diğer tarım ürünü de soğandır. Hatta burada yetişen soğan yetiştiği yer ile özdeşleşmiş ve Aşkelon Soğanı olarak anılmıştır.⁷⁰ Yahudiye'de yetiştiğini kaynaklar vasıtasıyla öğrendiğimiz bir diğer bitki özellikle Yeruşalayim boyunca yetişen mineral aloe bitkisidir. Burada yetişen mineral aloe bitkisi, diğer tarımsal ürünlerin aksine, kendi türü içinde en kalitesiz olanıdır.⁷¹ Bölgede ayrıca saz ve kamyş da yetiştirilmektedir. Bu ürünler çeşitli koku ve merhem yapımında kullanılıyor olması bakımından önemlidir.⁷² Yabani Mahmude Otu (Skammonia) da Yahudiye'de yetiştirilen ürünlerden bir diğeridir. Acı burçaklara ve una sahip olan bu bitkinin kendi türü içerisinde en kalitesizi Yahudiye'de yetişmektedir.⁷³ Keten bitkisinin de bölgede yetiştirilen ürünler arasında yer aldığını dolaylı yollardan da olsa öğrenebilmekteyiz. Buna göre Pausanias, Mısır'ın Elis kentinde yetiştirilen ketenden bahsettiği sırada, kalitesine vurgu yapmak amacıyla onu Yahudi keteni ile kıyaslamaktadır.⁷⁴

Yahudiye'de yetiştirilen ve maddi veya ticari değere sahip ürünler sadece bitkilerden ibaret değildir. Bitkilerin yanı sıra meşhur ticari ürünler arasında kokular da bulunmaktadır.⁷⁵ Şüphesiz bu kokular bölgede yetiştiğinden bahsettiğimiz bitkisel ürünlerden elde edilmektedir. Ayrıca ticari getiri sağlayacak şekilde üretilen ürünler arasında reçine de

⁶⁵ Diod. II,48; Strab. XVI,2,41; Plin. *Nat.* V,15; Tac. *His.* V,6.

⁶⁶ Plin. *Nat.* V,15.

⁶⁷ Varro *Rust.* II,1,27; Plin. *Nat.* XIII,9.

⁶⁸ Gal. II, 26.

⁶⁹ Plin. *Nat.* XII,51.

⁷⁰ Strab. XVI,2,29; Plin. *Nat.* XIX,32.

⁷¹ Plin. *Nat.* XXVII,5.

⁷² Plin. *Nat.* XXIV,50.

⁷³ Plin. *Nat.* XXVI,38; Discordies IV,171.

⁷⁴ Paus. V,5,2.

⁷⁵ Discordies I,99.

bulunmaktadır. Sakız ağacından elde edilen ve güçlü bir keskin bir kokuya sahip olan Yahudiye reçinesi, Arabia reçinesine kıyasla daha zor kurumaktadır.⁷⁶ Bölgede üretilen bitkisel ürünlerden bir diğeri de balsamdır.⁷⁷ Bu ürün diğerk tüm özelliklerinin yanı sıra kokusu ile öne çıkmaktadır.⁷⁸ Ayrıca tıbbi amaçlarla kullanımının da yaygın olduğu ve bu sebeple büyük değere sahip olduğu belirtilmektedir.⁷⁹

Ölü Deniz'de biriken zift de bölge insanı için ticari bir emtiadır. Yahudiye ahalisi göl üzerinde biriken bu zifti toplayarak çeşitli ürünlere dönüştürmektedir. Kaynaklara göre bölgede üretilen zift, diğerk bölgelerde üretilenlere nazaran daha kalitelidir. Ayrıca mor bir parıltısı ve kuvvetli bir kokusu bulunmaktadır.⁸⁰

Sonuç

Netice itibariyle söylemek mümkündür ki, Yahudiye terimi ile işaret edilen bölgenin sınırları her dönem aynı olmamıştır. Dolayısıyla Yahudiye bölgesi neresidir sorusuna keskin sınırlar belirtilerek verilebilecek bir cevap bulunamamaktadır. Terimin ortaya çıktığı M.Ö. X. yüzyıldan itibaren bölgenin sınırları, bazen büyük bazen de önemsiz sayılabilecek kadar küçük değişimler yaşamıştır. Yahudiye adının bir şahıs isminden bir grubu tanımlayan bir ada, ardından ise coğrafi bir bölgeyi veya siyasi bir birimi tanımlayan bir ifadeye dönüştüğü görülmektedir. Bu adın kullanım şekli de aynı sınırları gibi değişiklikler göstermiştir. Tarihsel süreçte bu adın kullanımı, farklı telaffuzlarla da olsa Assur, Babil, Pers, Helen ve Roma hâkimiyetleri altında siyasi ve idari durumlarla ilgili olarak bazen bir grubu, bazen bir ülkeyi, bazen idari bir bölgeyi ve bazen de coğrafi bir bölgeyi tanımlamak için sürdürülmüştür. Yahudiye bölgesinin tarım ürünleri bakımından da zengin olduğu görülmektedir. Temel ürünlerin yanı sıra, özellikle bölgeyle özdeşleşen çok sayıda türün yetiştirildiği de dikkat çekmektedir. Bahsi geçen bu tarımsal zenginlik ve yetiştirilen ürünlerle beraber bu ürünlerden elde edilen diğerk ürünlerin bölgeye maddi bir getirisi olduğu da düşünülmektedir.

⁷⁶ Plin. *Nat.* XIV,25; Discordies I,91.

⁷⁷ Diod. II,48,9; Strab. XVI,2,41; Discordies I,18.

⁷⁸ Plin. *Nat.* XII,54; Tac. *His.* V,6; Solin. XXXV,5.

⁷⁹ Diod. II,48,9; Strab. XVI,2,41.

⁸⁰ Vitruvius. VIII,3,8; Strab. XVI,2,42; Ios. Bel. Iud. IV,8,4; Tac. *His.* V,6.

Kaynaklar ve Kısaltmalar

- Adam, Baki. "Yahudilik", *Dinler Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018, s. 62- 135.
- Amm. (=Ammianus Marcellinus, *Res Gestae*). Kullanılan metin ve çeviri: *Ammianus Marcellinus* vol. I. Çev. J. C. Rolfe, London: William Heinemann, 1935.
- Aristeas'ın Mektubu*. Kullanılan metin ve çeviri: *The Letter of Aristeas*. Çev. H. J. Thackeray, London: Macmillian and Co., 1904.
- Asher, Adèle Hazel Esmé. *Judah and Her Neighbours in the Seventh Century BC*. Doktora Tezi, University of South Africa, 1996.
- Ay Arçın, Şeyma. *İsrail ve Yahuda Krallıkları Tarihi; Atalar Devrinden Asur ve Babil Hakimiyetine Kadar*. İstanbul: Ay Işığı Kitaplığı, 2016.
- Besalel, Yusuf. *Yahudi Tarihi*. İstanbul: Üniversal Yayıncılık, 2000.
- Bevan, Edwyn R. *The House of Seleucus*, C.2. London: Edward Arnold, 1902.
- Cass. Dio (= Cassius Dio, *Rhomaika*). Kullanılan metin ve çeviri: *Dio's Roman History*, C. 3-8. Çev. Earnest Cary, London: William Heinemann LTD, 1955.
- Ceren, Yunus Emre. *Provincia Iudaea'da Yahudi İsyanları*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Lisansüstü Tezi, 2019.
- Conder, C. R. *Judas Maccabaeus and the Jewish War of Independence*. London: Marcus Rard, 1879.
- Dandamayev, M. "The Diaspora; Babyloniain the Persian Age", *The Cambridge History of Judaism I*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- Diod. (= Diodorus Sicilius, *Bibliotheca Historica*). Kullanılan metin ve çeviri: *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes*, C.2. Çev. C. H. Oldfather, Cambridge: Harvard University Press.
- Discordies (= Discordies, *De Materia Medica*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Herbal of Discordies the Greek*. Çev. T. A. Osbaldeston, Johannesburg: IBIDISS Press, 2000.
- Eshel, Hanan. *The Dead Sea Scrolls and the Hasmonean State*. Michigan: Eerdmans Publishing, 2008.
- Eus. Ekk. His. (= Eusebios, *Ekklesiastike Historia*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Ecclesiastical History of Eusebius Pamphilus*. Çev. C. F. Cruse, London: John Childs and Son, 1851.
- Gal. (= Galenos, *De Alimentorum Facultatibus*). Kullanılan metin ve çeviri: *On the Properties of Foodstuffs*. Çev. O. Powell, Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Ben-Sasson, H. H. *A History of the Jewish People*. Cambridge: Harvard University Press, 1976.
- Ios. Ant. Iud. (= Iosephos, *Antiquitates Iudaicae*). Kullanılan metin ve çeviriler: (1957). *Jewish Antiquities*, C. 6- 7. Çev. Ralph Marcus, London: William Heinemann Ltd.; *Complete Works of Josephus*, C. III. Çev. Havercamp, Boston: Simonds Company.
- Ios. Bel. Iud. (= Iosephos, *Bellum Iudaicum*) Kullanılan metin ve çeviri: *The Jewish War Books I- III*, C. 2. Çev. J. Thackeray, London: William Heinemann Ltd, 1956.
- Magness, Jodi. *The Archaeology of the Holy Land From the Destruction of Solomon's Temple to the Muslim Conquest*. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Mansel, Arif Müfid. *Ege ve Yunan Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2004.
- Martin, Thomas R. *Eski Yunan Tarih Öncesinden Antik Çağı*. Çev. Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Mela (= Pomponius Mela). Kullanılan metin ve çeviri: *Pomponius Mela's Description of the World*. Çev. F. E. Romer, Michigan: The University of Michigan Press.
- Miller, J. M. *A History of Ancient Israel and Judah*. London: Westminster John Knox Press, 1986.
- Oros. (= Orosius, *Historiae Adversus Paganos*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Seven Books of History Against the Pagans*. Çev. Roy Deferrari, Washington: The Catholic University of America Press, 1981.
- Paus. (= Pausanias, *Graeciae Descripto*). Kullanılan metin ve çeviri: *Description of Greece*. Çev. W.H.S. Jones, London: William Heinemann, 1918.
- Plin. Nat. (= Plinius Maior, *Naturalis Historia*). Kullanılan metin ve çeviri: *Natural History*, C.1-2-8. Çev. H. Rackham, London: William Heinemann, 1942.

- Radner, Karen. "Israel, the "House of Omri", *Assyrian empire builders*. University College London, 2012), <http://www.ucl.ac.uk/sargon/essentials/countries/israel/>.
- Schafer, Peter. *The History of the Jews in the Greco-Roman World*. London: Routledge, 2003.
- Sen. Apocol. Nat. (= Seneca Minor, *Naturales Quaestiones*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Complete Works of Lucius Annus Seneca*. Çev. H. M. Hine, Chicago: The University of Chicago Press.
- Stern, Ephraim. "The Persian Empire and the Political and Social History of Palestine in the Persian Period", *The Cambridge History of Judaism*, C. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 70-87.
- Strab. (= Strabon, *Geographika*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Geography of Strabo vol. VII*. Çev. Horace Leonard Jones, Great Britain: William Heinemann LTD, 1930.
- Solin. (= Solinus, *Collectanea Rerum Memorabilium*). Kullanılan metin ve çeviri: Stern, Menahem. *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism*, C. 2. Jarusalem: The Israel Academy of Sciences and Humanities.
- Susa, Ahmet. *Tarihte Araplar ve Yahudiler; İki İbrahim, İki Musa, İki Tevrat*. Çev. A. Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Tac. His. (= Tacitus, *Historiae*) Kullanılan Metin ve Çeviri: *Histories Books IV- V Annals Book I-III*. C. 2. Çev. Clifford H. Moore, London: William Heinemann Ltd, 1962.
- Tanyu, Hikmet. *Dinler Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1973.
- Tekin, Oğuz. *Eski Yunan Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1998.
- Eski Antlaşma*. Kullanılan metin ve çeviri: (2019). *Kutsal Kitap Yeni Dünya Çevirisi*. New York: Watch Tower Bible and Tract Society of PA.
- Varro Rust. (= Varro, *Res Rusticae*). Kullanılan metin ve çeviri: *Varro on Farming*. Çev. L. S. Best, London: G. Bell and Sons, 1912.
- Vitr. (=Vitruvius, *De Architectura*). Kullanılan metin ve çeviri: *The Ten Books on Architecture*. Çev. M. H. Morgan, London: Humphrey Milford, 1914.
- White, Susan S., Amelie Kuhrt. *From Samarkand to Sardis A New Approach to the Seleucid Empire*. Great Britain: University of California Press, 1993.